

Radicaal-rechtse partijen groeien in Europa. Hoe weten deze politici hun gedachtengoed 'mainstream' te maken? De tien sterkste gereedschappen waarmee rechts-populisten als Trump en Wilders de deur naar de kiezer openbreken.

Door **Margriet Oostveen**

Fotografie **van Santen en Bolleurs**

23 maart 2024, 05:00

Drie dagen nadat hij de verkiezingen had gewonnen, [schreef Geert Wilders op X](#):

'Het volk heeft gesproken.
En ons de grootste gemaakt.
Dat heet democratie.
Speel daarmee geen spelletjes.'

Wilders spreekt hier namens 'het volk' alsof dit een homogene massa met maar één mening is. Toch koos ruim 75 procent van de kiezers voor andere partijen dan de PVV. 'Het volk' is dan ook vooral onmisbaar gereedschap van de populist. En Geert Wilders heeft een groot talent voor populistische retoriek.

De gereedschapskist van rechtse populistten bevat meer handigheden. Het kan nuttig zijn deze te herkennen, daarom zetten we de tien belangrijkste op een rij. Dit met hulp van wetenschappers die ze al jaren onderzoeken.

Waarom geen gereedschap van rechtse én linkse populistten? Er bestaat immers zowel links als rechts populisme. Ook linkse populistten spreken graag namens 'het volk'. Op uiterst links hebben we in Europa net zo goed politieke partijen, zoals Podemos in Spanje en Syriza in Griekenland.

Alleen is daarmee het voornaamste over links-populisme in Europa op dit moment wel gezegd: rechts-populisme doet het in Europa en de VS veel beter. Toonaangevende onderzoekers houden zich daarom nu vooral met rechts-populisme bezig. Léonie de Jonge onderzoekt uiterst rechts populisme aan de Rijksuniversiteit Groningen. Ze werd bekend met haar [promotieonderzoek](#) in Vlaanderen en Wallonië. In heel België is er een voedingsbodem voor radicaal-rechts. Maar de groei zit bijna volledig in Vlaanderen.

Op een recente campagneposter van de uiterst rechtse partij Vlaams Belang staat, naast een foto van een witte vrouw met kind: 'Vlaanderen weer van ons'.

In Wallonië bestaat radicaal-rechts zo goed als niet. In hetzelfde land dus. Hoe kan dat? Léonie de Jonge ontrafelde de zeer verschillende manieren waarop de Nederlands- en Franstalige media in Vlaanderen en Wallonië over uiterst rechts berichten. Het bleek daarbij alles uit te maken dat men in Wallonië tijdig het rechts-populistisch gereedschap herkende.

Voordat we die gereedschapskist induiken nog dit: het is belangrijk om rechts sentiment onder kiezers en de rechts-populistische partijen uit elkaar te houden.

Er spoelt niet plotseling een 'golf' van rechts-populistisch sentiment door Europa, zoals het in de media de laatste tijd wel heet. Opvattingen die rechts-populistische partijen nu helpen groeien, waren [volgens onderzoekers](#) dertig jaar geleden bijna precies zo aanwezig als nu. Een deel van de Europeanen denkt al decennia dat landen bedreigd worden door vreemde elementen en heeft bijbehorende [nationalistische gevoelens](#).

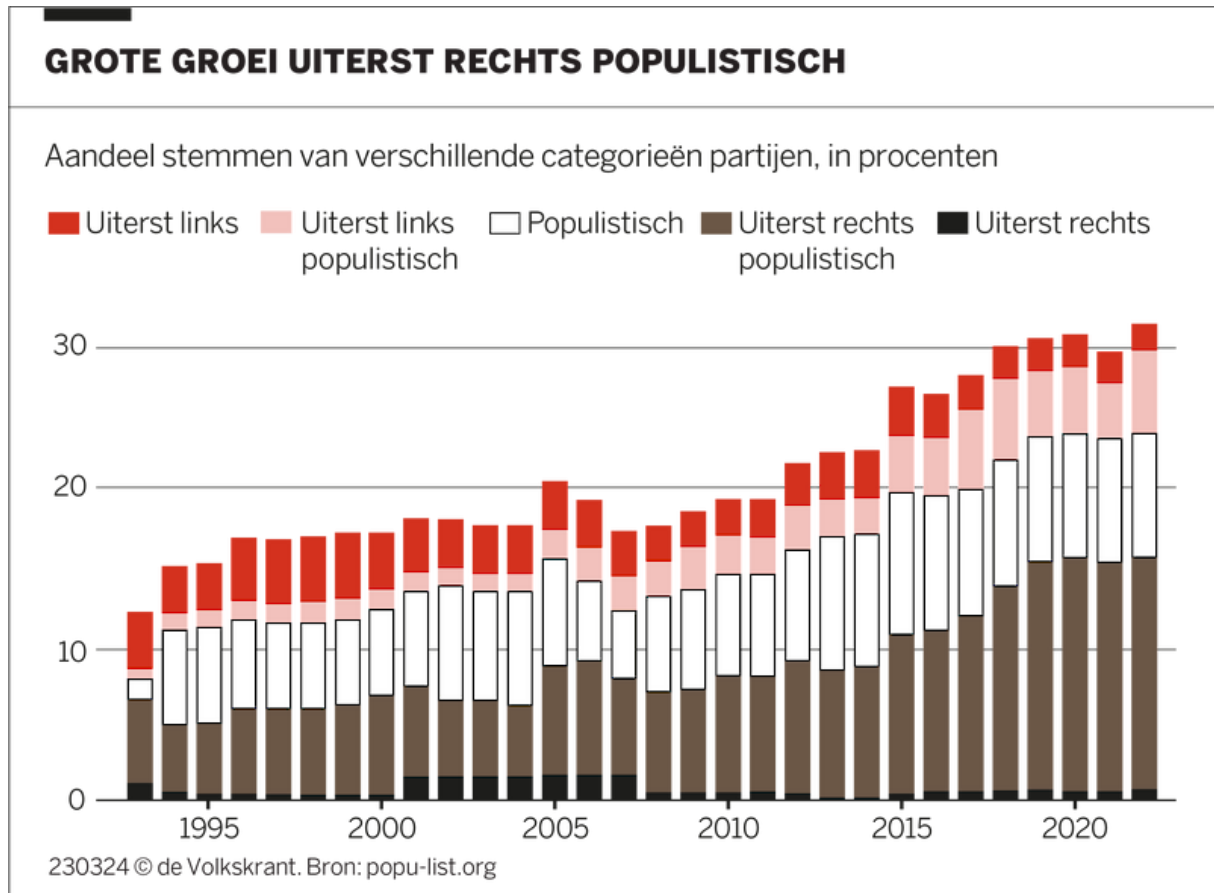
Wat veranderde, is de mate van het succes van rechts-populistische partijen die dat idee mobiliseren. In Nederland gaf Hans Janmaat van de Centrumpartij als eerste politicus na de oorlog weer een stem aan dit bestaande sentiment: 'De opbouw en het werk van deze bevolking op dit grondgebied geeft ons de grootste rechten', riep hij in de jaren tachtig al in de Tweede Kamer.

Hans Janmaat was de eerste radicaal-rechtse Nederlandse politicus na de Tweede Wereldoorlog.

Video: Andere tijden

Janmaat werd aanvankelijk nog zo veel mogelijk genegeerd door pers en politiek. Het taboe op wat toen extreem-rechts heette, was nog te groot. De Centrumpartij bleef klein.

Bijna veertig jaar later houden Europese sociologen en politicologen op de website [The PopuList](http://ThePopuList) bij hoeveel Europeanen op populistische partijen stemmen. Hier zie je goed hoe sterk radicaal- tot extreem-rechtse partijen vooral de laatste tien jaar zijn gegroeid (in het Engels 'far right populist' tot 'far right').

De groei van uiterst rechts populistische partijen in Europa is het sterkst. De PVV is een voorbeeld van zo'n partij. Uiterst links populistische partijen zijn bijvoorbeeld Podemos in Spanje of Syriza in Griekenland.

Beeld: popu-list.org

Begin jaren negentig stemde in Europa een op de tien kiesgerechtigden op populistische partijen. Dat aantal is opgelopen naar drie op de tien. Ongeveer de helft daarvan steunt uiterst rechtse partijen en dit is het aandeel van de stemmen dat het snelst toeneemt. 'Een enorme stijging', zegt populisme-onderzoeker Léonie de Jonge.

Hoe kan dit, aangezien Europeanen dus al ruim dertig jaar vrijwel dezelfde opvattingen hebben? Oftewel: wat veranderde er tussen Janmaat en nu? Onderzoekers noemen twee hoofdoorzaken. De Tweede Wereldoorlog ligt verder achter ons en het taboe op extreem-rechtse uitingen ('dit nooit weer') raakt daardoor sleets. Tegelijkertijd raakte het radicaal-rechtse gedachtengoed over 'eigen' volk en vreemdelingen in dertig jaar [steeds meer genormaliseerd](#).

Hoe voltrok zich dit proces van 'mainstreaming', in onderzoekstermen? Met die vraag zijn wetenschappers nu bezig. Een antwoord is te vinden in de gereedschapskist van populistisch rechts.

•

- 1

Schep een tegenstelling tussen 'het volk' en 'de elite'

- De in Amerika werkzame [populisme-expert](#) Cas Mudde onderscheidt drie basisbegrippen voor de populist: 'het volk', 'de elite' en 'de algemene wil'.

Waar de populist 'een volk' noemt, volgt onvermijdelijk 'de elite'. Die is bij een populist al snel een moreel corrupte elite met macht, die 'het volk' bedreigt. De elite kan bijvoorbeeld bestaan uit andere politici, uit media die kritisch over de populist berichten, of uit wetenschappers die wat de populist beweert kunnen ondergraven. Of, inmiddels, gewoon uit de kiezers van andere partijen, zoals de 'linkse elite'.

Het volk wordt meestal afgebeeld als het 'gewone' volk. Of, als etniciteit een rol gaat spelen, als het 'zuivere' volk. Bij dit zogenaamd homogeen volk hoort één 'algemene wil': de populistische politicus doet alsof 'het volk' met één mond spreekt. En vanzelfsprekend benoemt hij zichzelf tot woordvoerder.

'Het Amerikaanse volk heeft zijn land en democratie heroverd en zichzelf bevrijd van een politieke elite', zei Geert Wilders toen Trump president werd. 'Wat de Amerikanen kunnen, kunnen wij ook.'

- **Retoriek uiterst rechts**

De Oostenrijkse linguïst Ruth Wodak (73) werd met haar deconstructie [The Politics of Fear; What Right-Wing Political Discourses Mean](#) de veelgeciteerde grande dame van de rechts-populistische

retoriek. Wodak, hoogleraar linguïstiek aan de Universiteit van Wenen, ontrafelde de retoriek van uiterst rechts. Dit deed ze voor een belangrijk deel op basis van uitingen van de rechts-radicalen FPÖ, die in Oostenrijk vier keer meeregeerde en daar al in 1999 meer stemmen won (27 procent) dan Wilders nu in Nederland.

The Politics of Fear verscheen in 2015. Wodak publiceerde in 2021 een herziene editie en haar analyse staat nog altijd overeind: 'Ik hoefde alleen maar nieuwe voorbeelden van radicaal-rechtse populistten toe te voegen, zoals Donald Trump en Geert Wilders', zegt ze tijdens een video-interview vanuit Wenen. Uiterst rechts gaat nog net zo te werk als Wodak in 2015 heeft opgeschreven.

- 2

Zaai angst

- Als de rechts-radicalen populist eenmaal een 'wij' en een 'zij' heeft neergezet, zegt Wodak, dan is de volgende stap angst zaaien. 'De populist koppelt dit vaak aan een bestaande of een bedachte crisis.' Vaak is er best reden voor angst, zegt Wodak, 'maar die wordt door populistten overdreven'.

Wodak citeert in haar boek uitvoerig een toespraak die Geert Wilders in 2011 in Rome hield. Hier, vertaald, het fragment waarin Wilders de val van Rome als angstbeeld voor de huidige tijd gebruikt:

- *'Dit onvermogen om onze eigen cultuur te verdedigen heeft immigratie tot de gevaarlijkste bedreiging gemaakt die tegen het Westen kan worden gebruikt. Het multiculturalisme heeft*

ons zo tolerant gemaakt dat we de intoleranten tolereren. Dames en heren, vergis u niet: onze tegenstanders zijn zich terdege bewust van onze zwakte. Ze beseffen dat het patroon dat tot de val van Rome leidde, vandaag de dag ook in het Westen speelt.'

- 3

Doe alsof 'het volk' homogeen is en wijs 'vreemde elementen' aan

- Volk, elite en algemene wil kom je ook bij linkse populistten tegen. Een dimensie die uitsluitend radicaal-rechts typeert, zegt Wodak, is nativisme: de suggestie dat 'het volk' een zó homogeen geheel is dat er buitenstaanders zijn die er niet bij kunnen horen. Bijvoorbeeld omdat hun familie oorspronkelijk van elders komt. Nativisten wijzen in eigen land 'vreemde elementen' aan en behandelen die als een bedreiging.

Zo twitterde Wilders in 2021:

'Prop ons land (...) niet vol met nog meer gelukzoekers en profiteurs die parasiteren van ons geld, huizen, uitkeringen, zorg en Nederland onveilig maken. (...)'

- Of zie de verkiezingsposter van de rechts-populistische Hongaarse partij Jobbik uit 2010 met een insect op een verbodsbord en de tekst 'Maak een einde aan parasitisme. Je kunt ook Jobbik stemmen!' Jobbik bedoelde daar destijds Joden en Roma mee.

**VÉGET VETNE
az élősködésnek?**

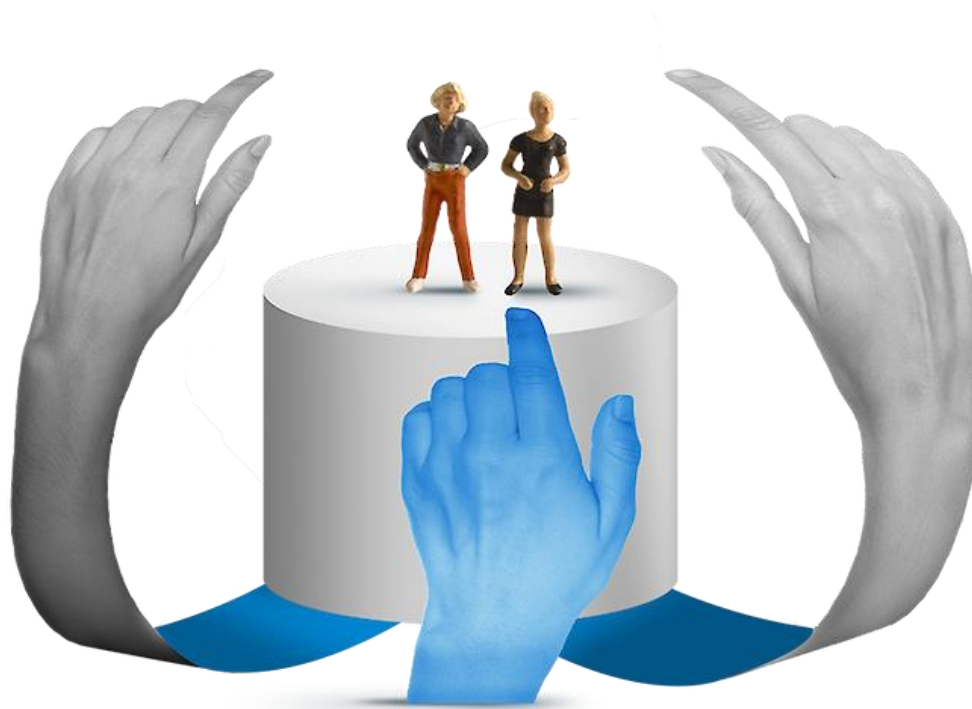
**AKKOR ÖN IS
JOBBIK-SZAVAZÓ!**

De rechts-populistische Hongaarse partij Jobbik reduceerde Joden en Roma tot parasieten op een verbodsbod.

Beeld uit het boek The Politics of Fear

- 4

Wijs zondebokken aan

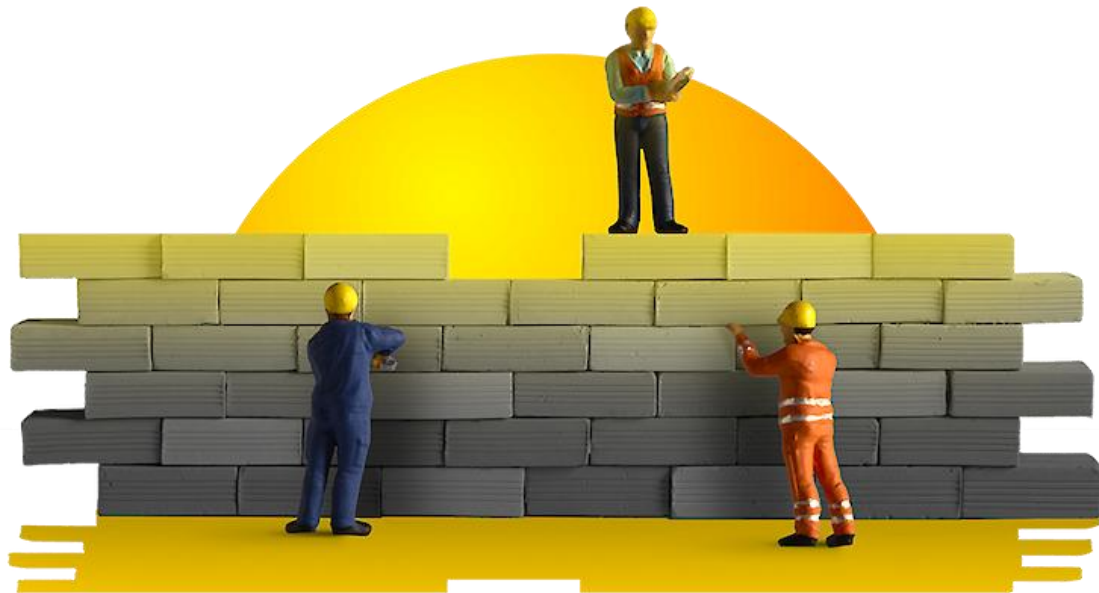
- Angst aanjagen en nativisme kunnen niet zonder zondebokken. Wodak laat campagne posters van radicaal-rechts zien die in steeds nieuwe variaties in maar liefst vier Europese landen opdoken: Zwitserland, Duitsland, Italië en Spanje. Steeds tonen de posters witte schapen die een zwart schaap weg schoppen, met teksten als 'verdrijven van criminele buitenlanders/ Zekerheid bieden' en 'Wij ruimen op'.

Dal Nord lezione di sicurezza

• De poster van de Italiaanse radicaal-rechtse partij Lega Nord waarop een zwart schaap uit de groep met witte schapen wordt getrapt.

Beeld uit boek The Politics of Fear

Creëer hoop

- Is de angst voor vreemde elementen eenmaal aangejaagd, dan gaat de rechtse populist hoop creëren. Het recept is eenvoudig, laat Wodak zien: 'Wijs je zondebokken aan. Via hen jaag je angst aan. Met de belofte de zondebokken aan te pakken creëer je hoop. En zo zorg je voor een ogenschijnlijke oplossing.'

'We gaan een muur bouwen', beloofde Donald Trump tijdens zijn [campagne](#) voor de verkiezingen van 2016. Of Marine Le Pen tijdens haar [campagne](#) voor de Franse presidentsverkiezingen: 'Ik zal migratie onder controle houden en zorgen voor veiligheid voor iedereen'.

- 6

Beloof Law & Order

- Wie belooft om korte metten te maken met de aangewezen zondebokken, heeft Law & Order nodig, oftewel een strikt hiërarchisch geordende samenleving waar overtredingen streng worden bestraft. Donald Trump verkoopt dus een reeks campagneborden met de tekst '[Law & Order – Vote Trump](#)'.

Hand in hand met dit soort patriarchaal getint autoritarisme, vult Léonie de Jonge aan, gaan antifeminisme en antigenderdenken, 'soms op het bizarre af'. Zelfs de lesbische voorvrouw Alice Weidel van de Duitse radicaal-rechtse AfD, getrouwd met een immigrant uit Sri Lanka, promoot traditionele, witte gezinnen met een vader en een moeder en zegt anti-genderdenken te zijn en anti-woke. 'Als je beweert dat een volk homogeen is, is er geen ruimte voor afwijkende opvattingen', zegt De Jonge.

- 7

Presenteer een sterke leider die ook entertainer is

- Om de hoop op het streng aanpakken van zondebokken in stand te houden, moet de radicaal-rechtse populist zich profileren als een sterke leider. Maar wat is dat? Vroeger werd dit toegeschreven aan charisma, zegt Wodak. 'Tegenwoordig komt er meer bij kijken. Een sterke leider is nu een overtuigende mediapersoonlijkheid. En een overtuigende mediapersoonlijkheid houdt de aandacht vast door ook entertainer te zijn. Zo verzamelt hij veel volgers in de sociale media en kan hij daar eigen mediakanalen creëren.'

Dat Donald Trump van dit alles een uitmuntend voorbeeld is, hoeft al nauwelijks meer te worden uitgelegd. Hoezeer Trump zelf vertrouwt op zijn macht als entertainer, bleek deze maand nog tijdens de State of the Union van president Joe Biden. Trump verspreidde fragmenten van deze Amerikaanse 'troonrede' via zijn eigen kanaal Truth, waarbij hij Biden via Snapchat uitdost met vlechtjes, een hoedje en een Pinokkio-neus. Ophef en aandacht verzekerd.

- **Via zijn eigen kanaal 'Truth' verspreidde Trump fragmenten uit de State of the Union van Biden met een Snapchatfilter.**

Beeld: Truth social

- 8

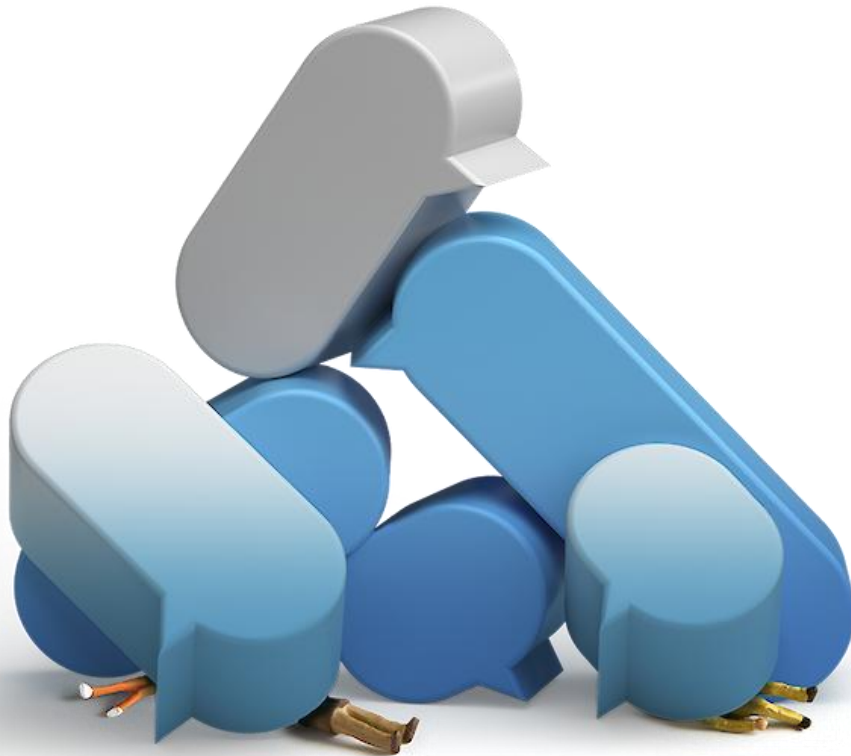

Wees schaamteloos

- Met Donald Trump raakte ook de term 'post-truth' ingeburgerd: het steeds vanzelfsprekender debiteren van openlijke onwaarheden. Zoals het verspreiden van het gerucht dat Barack Obama's geboortebewijs vals is en dat hij moslim is. Wodak vindt 'post-truth' alleen niet de juiste term. 'Politici hebben altijd gelogen, en dan werden ze daarvoor bestraft.' Wat wél nieuw is volgens Wodak: 'Dat liegen zo normaal is geworden, dat de leugen als die uitkomt onbestraft blijft. En dat niemand zich er nog voor schaamt.'

De onbeschaamde leugen werd ook hét middel om aandacht te trekken. Wodak spreekt daarom van 'post-schaamte'. FvD-voorman Thierry Baudet bijvoorbeeld, werd voor gek verklaard toen hij in een podcast met de Amerikaanse website *Geopolitics & Empire* de complottheorie [verkondigde](#) dat een 'wereldwijde samenzwering van kwaadaardige reptielen' de wereld wil overnemen. Maar waarschijnlijker is dat hij heel goed wist wat hij deed.

- 9

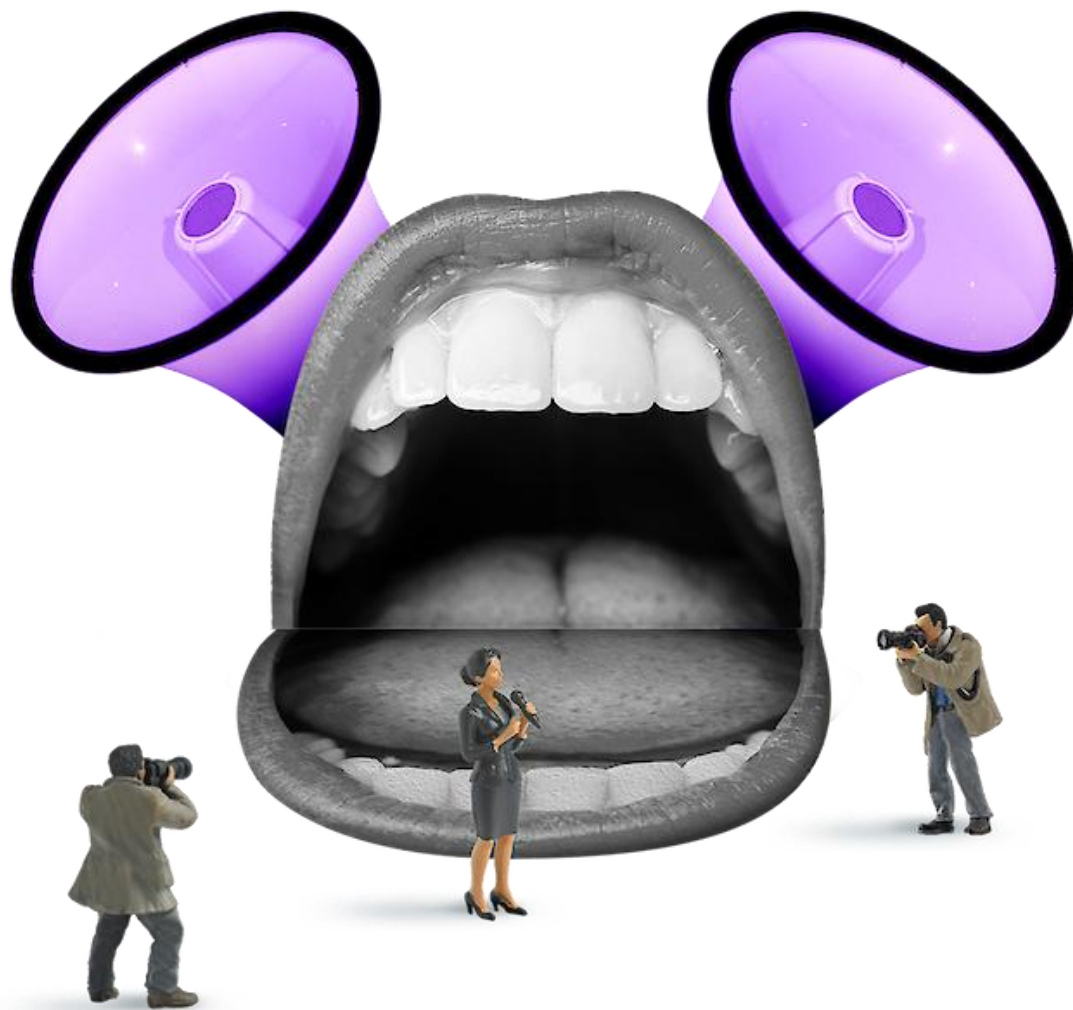
Ontken dat je het zo hebt bedoeld

- Na de onbeschaamde leugen zegt de rechts-populistische politicus dat hij het zo niet heeft gezegd of bedoeld (Thierry Baudet zei dat hij de reptielen als ‘een metafoor’ had gebruikt). Donald Trump verkondigde zoveel onwaarheden dat ze een [eigen Wikipedia-pagina](#) kregen en een speciale [rubriek in The Washington Post](#). De krant telde de eerste honderd dagen van zijn presidentschap 492 onwaarheden. Aan het eind van zijn eerste termijn als president stond de teller op 30.573. Dat zijn gemiddeld 21 onwaarheden per dag.

Trump illustreert nu volmaakt wat Wodak al in 2015 het grootste gevaar noemde van schaamteloosheid als populistisch gereedschap: waar liegen steeds normaler wordt, en het publiek er murw van raakt, moet een politicus met meer en zwaardere leugens en provocaties komen om nog aandacht te trekken. Daardoor, waarschuwt Wodak, worden de provocaties van rechts-radicalen politici steeds heftiger. Tegelijkertijd treedt het proces in werking dat ervoor zorgt dat we radicaal-rechtse uitingen, immers murw geworden, steeds ‘gewoner’ gaan vinden.

Zo komt tussen rechts-populistische politici, media en kiezers een onophoudelijke interactie op gang, die Wodak daarom ‘het perpetuum mobile’ van het rechts-populisme noemt. Dit is de spil van de normalisering van radicaal-rechts.

- 10

Houd de ophefmachine draaiend

- De rechts-populistische politicus provokeert en verspreidt onwaarheden. (Sociale) media hebben het daarover. De populist ontkent. Media berichten daarover. De populist heeft de aandacht en komt met een nieuwe provocatie of onwaarheid. Media berichten daarover. Enzovoort.

Zo blijft de rechts-populistische politicus in de aandacht staan. En op een gegeven moment heb je dus zo vaak 'eigen volk eerst' gehoord, zegt Wodak, dat bijna niemand er meer tegen protesteert. Terwijl dat veertig jaar geleden nog wél gebeurde. 'Er trad gewenning op', zegt Wodak. 'En wat je daarna ziet, is dat andere partijen de agenda van radicaal-rechts gaan overnemen.'

Die hebben bijvoorbeeld al zo vaak gehoord dat migranten 'onze woningen inpikken', dat ook de middenpartijen het normaal gaan vinden om migranten te noemen bij een woningcrisis, die niet door migranten is veroorzaakt. En dan is er definitief een migrantenprobleem dat moet worden opgelost.

'En dán', zegt Wodak, 'is het gedachtengoed van radicaal-rechts dus genormaliseerd.' Dit is de 'mainstreaming' van radicaal-rechts. En volgens de onderzoekers zitten we daar nu middenin.

Tot slot: hoe nu verder?

In het Belgische Wallonië, zag Léonie de Jonge in haar onderzoek, was het zeer effectief dat gevestigde partijen en traditionele media zelfbeheersing toonden rond radicaal-rechts. Sociaal-democratische partijen gaven hun sociaal-economische agenda niet op en namen geen gemakkelijk scorende thema's over van radicaal-rechts, over bijvoorbeeld veiligheid en migratie. Journalisten spraken af niet te berichten over partijen die anderen van hun vrijheden willen beroven.

Radicaal-rechts kreeg daardoor in Wallonië geen voet aan de grond. Duidelijke afspraken over grenzen aan de berichtgeving zijn dus belangrijk, zegt De Jonge. 'Maar voor de aanpak van Wallonië is het in Nederland te laat.' Het perpetuum mobile draait te lang: het normaliseren is allang aan de gang.

Wat media nog wel kunnen doen, zegt Wodak, is afremmen. Dit door bijvoorbeeld nieuwe onwaarheden en provocaties uit krantenkoppen en praatprogramma's te houden: 'Breng het kleiner. Nooit op de voorpagina, niet boven aan je nieuwssite, niet in de opening van het journaal. Breng het ergens verderop.'

Citeer ook zo min mogelijk, zegt Wodak, maar vat antidemocratische uitspraken liever samen: 'Bericht niet dat Geert Wilders 'minder, minder Marokkanen' riep. Maar vat de methode samen: Wilders heeft opnieuw willen provoceren door Marokkanen te beledigen.'

Journalisten in Wallonië spraken ook af radicaal-rechtse politici nooit live op tv te brengen, om onverwachte provocaties te voorkomen. Wodak zet daar vraagtekens bij: 'Het was onmogelijk om de toespraak van Trump en de bestorming van Capitol Hill daarna níét uit te zenden. Mensen moeten zien dat radicaal-rechts niet alleen fantaseert over het bedreigen van de democratie. Maar dat uiterst rechts dit ook echt doet.'

Populistisch rechts

Europese wetenschappers noemden zowel populistisch rechts, radicaal-rechts als extreem-rechts een kleine dertig jaar geleden nog 'extreem-rechts'. Inmiddels is de verzamelterm 'uiterst rechts'. Of, in de taal van de wetenschap, 'the far right'.

De term 'populistisch rechts' verwijst naar uiterst rechtse partijen die een tweedeling creëren tussen 'het volk' en 'de elite' en stellen dat 'de volkswil' allesbepalend moet zijn. Uiterst rechtse partijen heten nu 'radicaal-rechts' zolang ze de basisregels van de democratie respecteren.

De term 'extreem-rechts' reserveren onderzoekers tegenwoordig voor uiterst rechtse antidemocratische partijen. Zij dreigen de beginselen van de parlementaire democratie al dan niet met geweld te verwerpen.

WIJ/ZIJ-MAATSCHAPPIJ

Kunnen we nog samenwerken tegen klimaatverandering en oorlog? Wie denkt nog in termen van een algemeen belang? *De Volkskrant* onderzoekt wat de wetenschap zegt, waar struikelblokken liggen en wat we hiervan kunnen leren. Eerdere afleveringen: volkskrant.nl/WijZij

Over de auteur

[Margriet Oostveen](#) is wetenschapsredacteur van *de Volkskrant*. Ze schrijft over sociale wetenschappen, geschiedenis en maatschappij. Eerder trok ze als columnist door Nederland.